

ESZMETÖREDÉKEK.

A SZINHÁZAK GAZDASÁGI ÉS MŰVÉSZI VÁLSÁGA.*)

Színházi válság? Szerintem — nincsen színházi válság. Nem azt akarom ezzel mondani, hogy nincsenek bajok a színház körül, de ezek nem olyanok, hogy a színház létét fenyegetnék. Azt még nem lehet színházi válságnak mondani, hogy a gazdasági viszonyok általános rosszabbodása folytán a színházi látogató is jobban megnézi, mire adja ki a pénzét és jobban ellenőrzi, hogy a pénzéért mit kap. Ez azonban még nem válság, hanem a megnehezült viszonyoknak magától értetődő következménye. A színház *válságáról* akkor lehetne beszélni, ha a közönség ízlése eltávolodott volna a színházaktól, ha a közönség megunta volna mind a vígjátékot, mind a drámát és ha valamilyen tömegpszichózis hatása alatt a szórakozásnak más neméhez pártolt volna át. Erről azonban szó sincsen. A magyar közönség változatlanul szereti a színházat, sőt merném mondani: *szerelmese* a színháznak. Csak Olaszországban van a színház és a közönség között olyan közvetlen és valóban élő kapcsolat, mint Magyarországon. Bármennyire érzi is a magyar közönség a gazdasági viszonyok rosszabbodását és bármennyire kénytelen is kiadásait — általában — lecsökkenteni, a színház az emberek legnagyobb részénél, mint elsőrendű szükséglet szerepel tovább is és a magyar közönség ellen nagyot vétenek azok, akik a színház bajait a közönség rovására akarják írni. Ha azonban a mai színházi viszonyok még sokáig tartanak, ez a válság valóban be fog következni, mert a közönség kiábrándul a színházból. Ép ezért a színházaknak is érdekük, hogy ezzel a kérdéssel őszintén foglalkozzanak.

*

A közönséget mindenekelőtt elkedvetleníti, hogy a színházi belépőjegyek drágák.

Ma a földszint középső soraiban a színházi jegy ára nyolc pengő. Miután az emberek rendszerint másodmagukkal járnak a színházba, a jegyek ára igen erősen megterheli a polgári háztartást. Milyen jogon, a gazdasági élet mely fázisát félreismerve, emelték fel a színházak ennyire az árakat? A színházigazgatók azt szokták erre mondani, hogy minden megdrágult és ők még ilyen árakkal sem tudnak kijönni. Ez az okoskodás teljesen téves. Elsősorban nem áll, hogy minden megdrágult volna, mert sem a lakás, sem az élelmi cikkek — lényegesen — nem drágultak meg, a személyi munkának az ára meg épenséggel csökkent. A fixfizetésűek jövedelme nem nagyobb, mint a békében, hiszen nem lehet mindig egynéhány magasállású, nagyjövedelmű emberre hivatkozni, a közisztviselők, a bankhivatalnokok és a magánalkalmazottak tömegei ma kisebb jövedelmet élveznek, mint a békében.

A kereskedőknek és iparosoknak megélhetése is leromlott és semmi körülmények között nem indokolja azt, hogy a színházak a „minden megdrágult“ elv alapján duplájára emeljék a színházjegyek árát.

A színházak kiadási tételei között egyetlenegy soron van drágulás és pedig a színészek fizetésénél.

Egyike azoknak a témáknak, amelyekhez nem mernek hozzányúlni. Magamra veszem az ódiomot és megmondom nyíltan: a közönség elké-

*) Egy aktuális cikksorozat első része. Szerk.

pedve hall azokról a nagy fizetésekről, amelyekhez hasonló egyetlen pályán sincsen. Gondoljunk csak vissza arra, mennyi fizetésük volt a békében a nagy színészeknek. Álmodott-e valaha színész arról, hogy egy kabaréban való vendégfellépéséért napi 200—250 P-t lehet szerezni?

Nem változtat ezen a körülményen, hogy mindez csupán a sztárookra vonatkozik és hogy a színészek többségét rosszul fizetik. Egyrészt azért nem, mert a közönség csak a szembeötlő tüneteket látja, másrészt, mert a közönséget irritálja a sok autó, amelyben a sztárok a városban szaladgálnak, a sok pletyka a fényűző lakásberendezésekről, világkörüli utazásokról, ékszervásárlásokról, amelyeket — koncedálom, túlozva — kolportálnak a lapok. Mindenki arra gondol: Ime ezért kell dupla helyarat fizetni . . . A színházigazgatók erre azt válaszolhatják, hogy nem ők csinálják ezeket a magas fizetéseket, a színházi válság kényszeríti őket, hogy színházaik számára biztosítsák azokat a színészeket, akiket a közönség felkapott. Azt viszont ki veheti rossz néven a művészekről, ha a népszerűség könnyen múló idejét igyekeznek kihasználni és maximális fizetéseket harcolnak ki maguknak?

Nem is mondom, hogy a mai állapot fentartása a színházigazgatók érdekében állna, azt sem állítom, hogy egyszerű feladat a helyzeten segíteni, sőt komikusnak tartom azokat a határozatokat, amelyeket a színházdirektorok egymás között hoznak a sztárrendszer letörésére.

Nem akarom megjegyzés nélkül hagyni a színházdirektoroknak azt az okoskodását sem, hogy még a mai belépőjegyek mellett sem rentábilis üzlet a színház, nem gondolhatnak tehát az árak leszállítására. A színházigazgatóknak ez az érvelése bizonyítja, hogy mennyire — nem értenek az üzlethez. Ez ugyan külön tényezője (még pedig fontos tényezője) a bajoknak, de azért már itt megállapítom, hogy mennél magasabbak a színházjegyek árai, annál kevésbé lehet rentábilis a színház.

Hogy milyen nagy szerepet játszik, sőt elősegíti a „válságot“, a *horribilis jegytarifa*, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy ugyanakkor, amikor a színházak rosszul mennek, zsúfolásig megtelnek a mozik, amelyek legalább aránylag olcsóbbak. Kétségtelen: a publikum büdzséje aránytalanul túl van terhelve és manapság nem áldozhat annyit szórakozásra, mint a béke derűs esztendeiben. Milyen paradoxonnak tűnik tehát, hogy ma, a küzdelmes gazdasági válságok idején sokkal több és drágább belépőjegyekkel dolgozó színházunk, kabarénk van, mint a háború előtt!

Az igazság az, hogy kétszerannyian látogatnák a színházakat, ha nem kerülne olyan sokba.

A színházigazgatók ugyanabba a tévedésbe esnek, mint a pénzügyminiszter, aki megadóztatja az autókat, mondván, hogy az autó luxuscikk. A színházigazgató valószínűleg szintén így vélekedik: a színház nem kulturális szükséglet, hanem a gazdagok privilegizált szórakozása. Ha van pénzed: fizess meg azt a nyolc pengőt — ez a minimális összeg, amibe egy tűrhető jobb jegy kerül, kivéve a kakasülöt — és élvezz! Ha nincs: maradj otthon.

A polgár szót is fogad és inkább rádiózik, vagy moziba jár, sportol, de mégse hagyja megsarcolni magát. Mi következik ebből? Csődök, válságok és meg-megújuló szanálási akciók, amelyek azonban csak időleges injekciók, sikerük nem lehet tartós ilyen élheteretlen üzleti elgondolás mellett.

Direktorainknak nem ártana egy amerikai körút: az óceánon túl majd meglátnák milyen a racionális színházvezetés! Newyorkban — ha az ottani át-

lagósan huszonöt százalékkal drágább életstandardot alapul elfogadjuk — olcsóbbak a színházak, mint Budapesten! Nem is szólva London, Páris, Berlin és Bécs színházairól, amelyek csak az idegenek számára drágák, a benszülött féláron váltja meg a jegyét.

Üres a nézőtér . . . „se baj“ — mondja az igazgató, „segítünk mi ezen“ — és megtömi a kongó széksorokat szabadjegyesekkel. Ez a „v a t t á z á s“ nemcsak pénzügyi veszteség a színházra, hanem a súlyos lerontása a színház standardjának. Azok, akik megfizetik a maguk jegyét, elkeseredve látják, mikép telepszenek le a nézőtérre azok az — enyhén szólva — külsőleg kevésbé dekoratív emberek, akik a legkülönbözőbb utakon potyajegyekhez jutottak. A színházigazgatók maguk is érzik, milyen hátrányos ez a szituáció, de azzal védekeznek, hogy még mindig jobb, ha a potyajegyesek töltik meg a sorokat, minthogy üres legyen a nézőtér. Ebben is tévednek a direktorok. Mert szomorú látvány a félig üres nézőtér, de mégis rosszabb, amikor a nézőtér szemmel láthatólag két részre oszlik: fizetőkre és potyajegyesekre. A jegyét rendesen megfizető néző a legkülönbözőbb helyeken: az üzletekben, ahol vásárol, a szabóműhelyekben, ahol ruhát rendel, esetleg saját háztartásbeli személyzetétől hallja, hogy potyajegyeket osztogatnak és este a színházban az előtte lévő sorokban látja a varrónőjét, a manikűrösét, stb.

Helyes, hogy a társadalom minden rétegét bevonják a színházi kulturába, de egészséges viszonyok mellett egyetlen város színházában sem ülnek ezek a most bevontak — az első sorokban.

A budapesti színházigazgatók arra szoktak hivatkozni, hogy Bécsben és Párisban még drágábbak a jegyek. Hát mindenekelőtt: Párisra vonatkozóan, ez nem igaz, ami pedig a bécsi színházi árakat illeti, köztudomású, hogy ott színlapi árakon egyetlen bécsi polgár sem megy a színházba. Bécsben a színházi látogatók teljesen képzett organizációja működik, nincsen olyan bécsi ember (kis- vagy nagyjövendelmű), aki ne lenne tagja valamely *Kulturstelle*-nek, amelyek semmiféle belépőjegyeket nem szednek, de a színházjegyeket féláron adják. A bécsi rendszer tulajdonképpen nem más, mint a nagyszámú idegenek megadóztatása.

A színházak az utóbbi idők során kiestek a vállalkozások sorából. Kitűnő írók, jeles kritikusok, népszerű színészek és kipróbált tudású rendezők bérelnek, vesznek színházakat. Abból indulnak ki, hogy ők tehetségüket bebizonyították, kitűnő darabokat írtak, kitűnő előadásokat produkáltak, de eddig mások „használták ki“ őket, most ők lesznek a „vállalkozók“ és övük lesz minden „haszon“. Ez az okoskodás komolytalan és a gazdasági élet emberei talán sértésszámba vennék, ha itt most részletesen magyaráznám, mennyire más a színházak üzleti vezetése, — azaz a színházi vállalkozás — mint a színdarabok megírása, a színelőadások rendezése, a szerepek eljátszása. A sok jóhiszemű beugrott direktor és direktorjelölt érdekében azonban mégis megállapítom, hogy a színház vezetése ugyanolyan vállalkozás, mint bármilyen más kereskedelmi vállalat vezetése. A színházigazgatóknak még csak nem is előnyük, hogy egyúttal írók, rendezők, vagy színészek, — sőt talán hátrányuk. Persze a színházi vállalkozónak azért érzékkel kell bírnia a színház művészi vezetése iránt is, de játszania, rendeznie nem kell tudnia. Neki elég, ha pénze van és a művészeti szempontok érvényesítésére a legmegfelelőbb rendezőt, színészeket alkalmazza. A különböző feladatkörök egybekapcsolása lehetetlen. Még az olyan nagy zseninél

is, mint Reinhardt, bebizonyosodott, hogy mennyire rossz színházigazgató, legfeljebb annyiban jó „üzletember“, hogy mindig megtalálta azt a tőkést, aki színházigazgatásának deficitjét fedezi.

Mi kell ahhoz, hogy valaki jó színházigazgató legyen?

Talán kiábrándítólag hat a feleletem, de mégis kertelés és szépítés nélkül mondom ki: *pénze legyen!* Ez a kijelentésem csak azokat lepheti meg, akik a színház vállalkozását kiemelték saját területéből — az üzleti vállalkozások sorából — és akik frói, színészi, rendezői képességük alapján vállalkoztak színházvezetésre. De kérdem, vajjon a legkitűnőbb mérnök merne-e vasútépítésre, gyáralapításra vállalkozni — tőke nélkül! Eszébe jut-e a gyár, a vasút hivatalnokának, hogy miután kitűnően érti a dolgát és megítélése szerint az ő tudásából virágzott ki a vállalat, „önállósítja“ magát? Igen, a vállalkozónak feltétlenül szüksége van a jó mérnökre, mint a hogy szüksége van jó hivatalnokra és jó munkásokra, — de az utóbbiak a gyár vezetésére csak a gyászos emlékezetű szocializálások idejében vállalkoztak. (Hogy milyen eredménnyel, arra talán még mindenki emlékszik.)

A gazdasági életben alapfogalom, hogy a vállalkozó tudása: a pénz. Csakis a színházi világban keletkezett az a helyzet, hogy tőkenélküli emberek (egyéb-ként kitűnő színészek, zseniális írók, igen ügyes rendezők) színházi vállalkozásba fogtak és a bekövetkezett bajokért a közönséget és a viszonyokat okolják. Pedig, hogy a tőkenélküli színházigazgatónak meg kell buknia — bármily tehetséges művész is, — az magától értetődik, hisz a színházi vállalkozás épügy mint minden vállalkozás, elengedhetetlenül megköveteli, hogy a vállalkozó a befektetett tőkéjének csupán a kamatát igényelje, de megelégedjék azzal, hogy magát a tőkét csak egy hosszú időre megállapított amortizáció során kapja vissza. Ezzel szemben a legutóbbi szinpadai vállalkozásoknál az is előfordult, hogy a vállalkozó direktornak még a folyó kiadásokra sem volt pénze. Hitel persze annál kevésbé állott rendelkezésre, de ha sikerült volna is a direktornak valahonnan a folyó kiadásokra szükséges pénzt hitel útján megszereznie, nem biztos bukás vár-e arra a vállalatra, amely a forgótőkét magas kamatigényű kölcsönpénzzel biztosítja?!

Ami szintén szembetűnő: a ruhatári árák. A szegény ruhatári bérlő nem tehet róla, hogy a színház tulajdonos az ő bőrére alapozza az egyetlen elérhető biztos hasznot és magasra srófolja fel a ruhatár évi bérösszegét. (Jellemző a színházaink kalkulációjára, hogy a veszett fejszének a nyelét akarják mindig megmenteni: nem a bevétel rentabilitását fokozzák, hanem a büffés és a ruhatáros pénzéből pótolják a megmaradt jegyek okozta károkat.) A ruhatáros aztán, ha vissza akarja kapni a pénzét, kénytelen harminckét fillért kérni egy kabát és huszonnégy fillért egy kalap őrzéséért. Esős napon egy kéttagú család ruhatári költsége többé kerül mint békében a jegyek! A színházigazgató pedig elborult ábrázattal áll a kassza mellett és sóhajt: „rosszak a gazdasági viszonyok!“

Nem a gazdasági viszonyok, hanem a színházigazgatók a rosszak. Nem értenek a szakmájukhoz, ami nagy hiba. Csökkönyösen kitananak egy rögzisme mellett, még akkor is, ha az egyenesen a romlásba taszítja őket. Ép úgy, mint a gyáros, aki ahelyett, hogy fokozná a termelést, feljavítaná az áru minőségét, „leépít“, abban a hiszemben, hogy annak a néhány tisztviselőnek és munkásnak a béréből ismét helyrebillentheti az anyagi egyensúlyát.

— Jó, — mondja erre a direktor — kritizálni azt mi is tudunk. Sőt! Kritikusaink is addig bírálhattak bennünket, míg végül elvesztettük a türelmünket és beültettük őket magunk mellé az igazgatói székbe: csináld, ha jobban tudod! És mit tagadjuk, a derék műitészek is beletörték a bicskájukat . . .

Egymásután három jőnevű pesti színházi kritikus dőlt be ennek a fogásnak és bár minden erejüket összeszedték, már a startnál láttuk, hogy a vállalkozásuk kudarccal fog végződni. Miért? Egyszerű számítási hiba az egész. Az a bizonyos narancshéj — vagy hogy aktuálisabbak legyünk: az a hirhedt banánhéj, amelyen ma a legtöbb pesti színházi ember kitöri a nyakát — került a talpuk alá.

Mert nem elég, hogy a kritikusokból avanszált művészeti igazgatók modern darabokat iktatnak a műsoraikba, hogy megreformálják a színpadot, hogy új plüssöt húzatnak a kopott karfákra, frissre mázolják a holdvilágos díszleteket, amikor maga a gépezet beteg, köhögős tüdejű, asztmás és rokkant!

A színház, mint vállalkozás, elhibázott számításokkal dolgozik.

1. Mint már mondtuk: drága.

2. Nem a tömegekre, hanem a kiváltságosokra alapítja az existenciáját. (Mert ma kiváltságos helyzetet élvez az, aki a sors kegyelméből rendelkezik annyi pénzzel, hogy még színházra is jut neki. Tekintve, hogy a színházjegyet ezidőszerint nem árulják hitelbe, vagy részletre.)

3. Műsora nem aktuális.

Ezt a pontot legközelebb bővebben megmagyarázzuk.

A budapesti színház — külföldiek érzik ezt legjobban — speciálisan pesti. Nemcsak a Nemzeti, nemcsak a kabarék, hanem a Nemzeti is „elpestiesedett“.

(Budapest.)

Dános Árpád.

R. F. ARNOLD MADÁCHRÓL.

A háború utáni években egyre növekszik az az érdeklődés, amelyet a hazai tudományos világ, de a nagyközönség is a külföldi magyar tárgyú szellemi termékek iránt tanúsít. Az ily irányú kutatások eredményei természetesen nem mindig megörvendeztetők, mert vajmi gyakran kell tapasztalnunk, hogy még közvetlen szomszédaink is hiányos, sőt sok vonásában téves képet alkotnak országunkról és annak szellemi életéről. Ez azonban csak egy okkal több arra, hogy a külföldi kulturális élet jelentős alakjainak magyar tárgyú műveit felkutassuk, sőt, tovább menve, általános érdekű munkákból a magyar vonatkozásokat kiemeljük. E kutatások irodalmának tárházát kívánjuk egy szerény adalékkal gazdagítani, midőn Robert Franz Arnold-nak, a bécsi egyetem ismert tanárának az *Ember Tragédiájáról* tett nyilatkozatait ismertetjük.

1912-ben így ír róla:

. . . das magyarische Drama folgt . . . der fleissig übersetzten deutschen Dichtung . . . und hat in Imre v. Madách, dem Dichter der langweiligen *Tragödie des Menschen*, einen Nachzügler des Buchdramas à la Faust.¹⁾

¹⁾ Das moderne Drama. Strassburg, 1912. 101—102. l.